

Jana Křivánková

Sekundární užití signovaného trámu v obci Strachotín s vročením 1859

Dřevěné stavební památky z Mikulovska jsou doposud jen okrajově zmapovány; nejpodrobněji byly dosud zkoumány v podobě dřevěných technických památek vinařské lisy, jimiž se systematicky zabýval Jan Petrák. Snažil se ve svých textech objasnit jejich původ – z mnohdy zkratkovitě vypsáné informace o zadavateli či zhotoviteli této hmotné památky, jež se v mnoha případech omezuje pouze na monogram v kombinaci s christogramem (objasněny jím byly ale převážně řezby s vyšší výpovědní hodnotou).¹

Například Marie Širůčková ve své práci o lidovém stavitelství na Mikulovsku žádnou dřevěnou stavební památku se signováním v sedmdesátých letech nezachytila,² přestože lze očekávat, že se některé z nich mohou v různých stavebních konstrukcích stále nacházet. Kuse jsou však i dnes prezentovány výsledky věnované těmto památkám v případě stavebně-historických průzkumů konkrétních usedlostí; zde se nalézá prostor pro následnou analýzu již takto zdokumentovaných památek.³

Především mladší práce se díky rozšíření užívání dendrochronologie při datování dřevěných konstrukcí mohou s větší oporou v měřitelných datech věnovat analyzování i dřevěným konstrukcím, které nenesou žádné popisné údaje a jejichž chronologie se doposud odvozovala z jejich typologie.⁴ Naopak nechat dendrochronologicky datovat trámy s vročením se zatím ukazuje jako zbytečné, neboť u takových, jež tak byly analyzovány, výsledky ukázaly shodné údaje.⁵ K určení sekundárního použití dřevěných nesignovaných konstrukcí napomáhá jednak dendrochronologie, jednak mohou být na těchto artefaktech znatelné stopy po spojích, které v další konstrukci pozbývají na funkci.⁶

¹ Přes velmi bohatou publikační činnost J. Petráka jsou informačně nejrozsáhlejší tyto dvě studie: PETRÁK, Jan: Tradiční vinařská zařízení a jejich výzdoba, Vědecké práce Zemědělského muzea, roč. 24 (1984), s. 181–204, a starší práce neméně hodnotná, přestože zatížena řadou chyb: FROLEC, Václav – PETRÁK, Jan: Vinařské lisy na Moravě, Český lid, roč. 54 (1967), č. 1, s. 31–49.

² Autorka se v práci totiž nejvíce zabývá dispozičním řešením jednotlivých usedlostí a vývojem složité formy dispozice, které při svých výzkumech zachytila. ŠIRŮČKOVÁ, Marie: Lidové stavitelství východní části jihomoravského pohraničí, Brno 1965 (diplomová práce). Shrnující výsledky své absolventské práce, tedy dispozici a vliv německého etnika na podobu složité dispoziční struktury usedlostí ve sledované lokalitě, pak v dalších letech společně s V. Frolcem publikovala jako časopiseckou studii. FROLEC, Václav – NÁPLAVOVÁ, Marie: Lidový dům ve východní části jihomoravského pohraničí, Slovácko, roč. 7 (1965), s. 39–61.

³ Například na základě rozboru matrik bylo přisouzeno Pavlínou Kutovou autorství i řezbám bez uvedení jména tesaře na trámech v okolí Litomyšle. KUTOVÁ, Pavlína: Dlouhé nápisy na venkovských stavbách z 19. století v okolí Litomyšle, Dějiny staveb, roč. 2016, s. 285–288.

⁴ Například z přílehlého Znojemska je pro srovnání vhodné uvést práci J. Bláhy a A. Dunajové, věnující se typologii a dataci nůžkových krovů z oblasti Znojemska a Vranovska, kde dendrochronologie rozšířila časovou periodu užívání této krovové konstrukce. BLÁHA, Jiří – DUNAJOVÁ, Alena: K původu a rozšíření nůžkových krovů ve střední Evropě, Národopisná revue, roč. 24 (2014), č. 3, s. 189–202.

⁵ U trámu s vyřezávanou datací 1827 a nápisem umístěným ve dvorním průčelí severovýchodního traktu čp. 2 v Trstěnici autorky konstatují na základě dendrochronologie dobu kácení do přelomu let 1826 a 1827. KŘENKOVÁ, Zuzana – ŘÍHOVÁ, Vladislava: Stavebněhistorický průzkum usedlosti čp. 2 v Trstěnici, in: Průzkum a dokumentace památek lidové architektury (ed. Jiří Kmošek – Zuzana Křenková – Radek Bryol), Rožnov pod Radhoštěm – Sebranice 2016, s. 41 a 46.

⁶ Srov.: BRYOL, Radek: Posední dřevěné stodoly v Moravské bráně, Národopisný věstník, roč. 33/75 (2016), č. 2, s. 56–72. Na straně 67 autor fotograficky zachytil interiér stodoly; na hranech podkrovnici se nacházejí tesařské spoje, které nemají na dokumentované konstrukci funkční využití.

Arkádové zápraží domu čp. 81 ve Strachotíně s vyznačeným místem (žlutá šipka), kde se nachází signovaný trám – stav objektu v roce 2016. (foto Jana Křivánková)

V níže uvedeném příspěvku bude za pomoci archivních pramenů objasněn signovaný monogram na trámu, zdůvodněno využití trámu v další konstrukci a ozřejmeno bude i jeho původní místo výskytu.

Signovaný trám s datací se dnes nachází v arkádovém zápraží předsazeném před chlévním traktem čp. 81⁷ ve Strachotíně jako jeden ze stropních trámů. Ve vyřezávané kartuši s prolomenými rohy je vročení 1859, datace je vprostřed rozdělena literami v pořadí IHS D, na první pohled je patrný christogram IHS⁸ se zaobleným břevnem písmene H a na tomto břevně umístěným křížem,⁹ litera S je zrcadlově přetočená. Christogramem rozdělený monogram skrývá iniciály FD. Celá podoba zápisu je následující – 18 F IHS D 59, zcela vpravo je vyřezávaná růžice.

Umístění trámu nasvědčuje tomu, že jde o druhotné použití. Svědčí pro to jednak fakt, že se trám nachází v místě před chlévy, což je pro takto signovaný trám místo neobvyklé, jednak skutečnost, že čelní pohledová část je otočena o 90°, čili vyřezávaná část je v podhledu.¹⁰

Iniciály na trámu neodpovídají žádnému jménu majitele usedlosti čp. 81. V roce 1859 se monogram majitele objektu skládal z liter FT (Franz Tenek),¹¹ proto se jako první

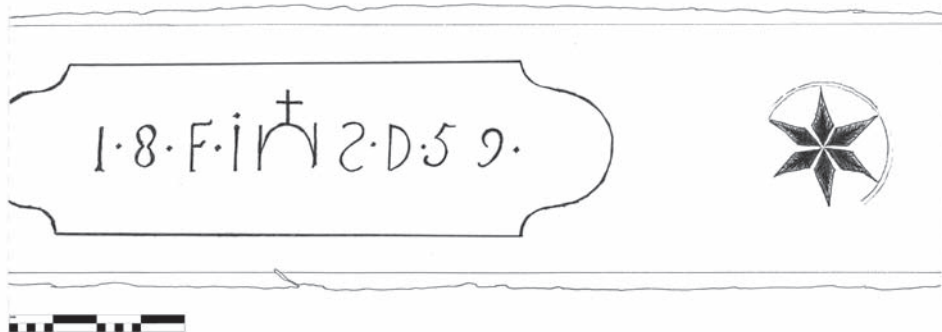
⁷ Parcela KN st. 177/ PK st. 61/ Stabilní katastr D10 61.

⁸ Například: *Iesus Hominum Salvator* (Ježíš spasitel lidí) nebo *In Hoc Signo vinces* (v tomto znamení zvítězíš), *Jesum habemus socium* (Ježíše máme za druha) apod. PODLAHA, Antonín: Katolická liturgika. Učebná kniha pro střední školy, Praha 1930. s. 36.

⁹ Prolomené břevno litery H s křížem tvoří výslednou podobu, kterou lze volně interpretovat jako budovu kostela nebo horu, na níž byl Ježíš Kristus ukřížován.

¹⁰ Spodní plocha vodorovně (stropní) konstrukce stavby.

¹¹ Franz Tenek koupil dům v roce 1855. SOKa Břeclav se sídlem v Mikulově, fond Archiv obce Strachotín, kniha č. 10, *Gruntovní kniha* [2. svazek], fol. 73, nezpracováno.

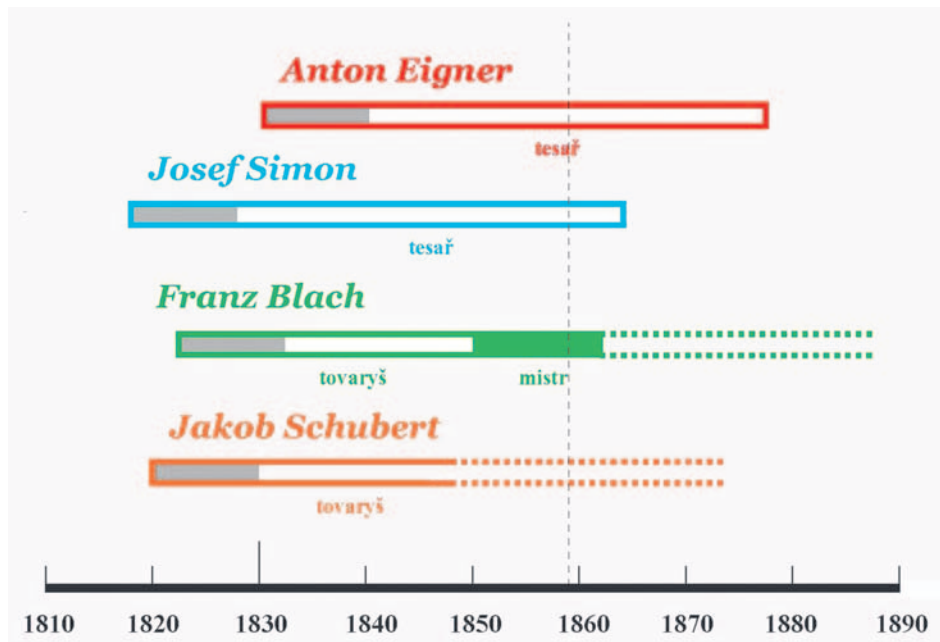
Dřevěný trám v arkádovém zápraží strachotínského domu čp. 81 (foto a kresba Jana Křivánková)

vysvětlení iniciál nabízí fonetická blízkost liter D a T, které jsou i běžně užívány v matričních indexech společně. Pokud by byla podoba tohoto jména běžná v obou psaných variantách, musela by se nacházet i v písemných pramenech té doby, což v žádném z prostudovaných pramenů zachyceno nebylo, jméno Tenek bylo psáno vždy s literou T. Dále nelze člověka z druhé poloviny 19. století považovat za tolik analfabetického, že by převzal zakázku od tesaře s jiným monogramem.

Další možností je, že ony iniciály jsou monogramem zhotovitele trámu. Tím mohl být i přespolní tesař a v takovém případě se pravděpodobnost odhalení jeho identity značně snižuje, jestliže není známá jiná práce se stejným signováním. Na známé místní tesaře monogram odkazovat nemůže, žádný z nich totiž nemá tyto iniciály, jak vyplývá z uvedeného seznamu tesařských mistrů a tovaryšů ve Strachotíně z roku 1859. Nicméně za jako možného místního tvůrce může přicházet do úvahy jakožto tesařský mistr ve Strachotíně Franz Blach,¹² ale jako výrobce tohoto trámu nelze vyloučit ani

¹² Franz Blach (1822–? [nejdříve po roce 1862]). MZA Brno, fond E 82 Opisy matrik, *Opis 49 NOZ Strachotín (1785–1836)*, fol. 213v a MZA Brno, fond E 82 Opisy matrik, *Opis 51 NOZ Strachotín (1860–1875)*, fol. 31v.

tesařské tovaryše či někoho z tesařů přespolních. Při srovnání signování tohoto trámu se signovanými trámy vinařských lisů je možno se přiklonit k domněnce, že signatura znázorňuje spíše iniciály majitele nemovitosti, z níž trám pocházel, neboť v případech, kdy jsou trámy opatřeny signováním tesaře, nesou zpravidla informaci *zhotovitel* nebo *maister* u monogramů či celých jmen tesařů.¹³

Tesařští mistři a tovaryši působící ve Strachotíně v roce 1859 (zpracovala Jana Křivánková)

Za předpokladu, že iniciály FD patří majiteli nemovitosti, lze uvažovat o transferu a sekundárním užití trámu ze zcela jiné nemovitosti. V písemných pramenech obce Strachotín se nachází nepatrné procento usedlých rodin, které by měly příjmení začínající na písmeno D, a jelikož, jak bylo výše zmíněno, lze vročení 1859 považovat za věrohodné, shodné iniciály ve zmíněných letech měl pouze Franz Dohnal¹⁴ z čp. 17.¹⁵ I když existuje doklad o tom, že v obci v padesátých letech 19. století žila osoba nesoucí shodné iniciály svého jména s těmi vytesanými na trámu v čp. 81, musí být i tato hypotéza doložena možnými důkazy, které by objasnily přesun trámu z jedné nemovitosti do druhé.

Nabízí se úvaha o příbuznosti rodiny Tenekových a Dohnalových, nic takového však matriční záznamy neuvádějí, nicméně vnuk Franze Teneka z čp. 81 v roce 1910 figuruje jako vlastník objektu čp. 17 na Šakvické ulici.¹⁶

¹³ Srov. s fotografickou dokumentací vinařských lisů J. Petráka. SOKa Břeclav se sídlem v Mikulově, fond Petrák Jan, nezpracováno.

¹⁴ Franz Dohnal koupil dům v roce 1852. SOKa Břeclav se sídlem v Mikulově, fond Archiv obce Strachotín, kniha č. 9, *Gruntovní kniha* [1. svazek], fol. 82r, nezpracováno.

¹⁵ Parcela KN st. 22/ PK st. 316/ Stabilní katastr D10 8.

¹⁶ KP Hustopeče, Pozemková kniha, *Knihovní vložka k. ú. Strachotín*, č. 1661.

Dům čp. 17 ve čtyřicátých letech 20. století; červený rámeček upozorňuje na plaketu s vytepávaným vročením 1928. (foto z roku 1944 – Fotoarchiv EÚ HM MZM, inv. č. FA 18278)

Dům čp. 17 v současné době (2020), po přestavbě v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století (foto Jana Křivánková)

Kresbná rekonstrukce plakety z domu čp. 17
(kresba Jana Křivánková)

čp. 17, dokázal je zužitkovat při opravách domu čp. 81 bratra Sylvestra.

K transferu signovaného trámu došlo nejdříve po roce 1909.²⁵ Dobu přesunu trámu však může ještě blíže do současnosti posunout kovová plaketa na domě čp. 17 s vytepávaným vrocením 1928, jež je zachycena na fotografické dokumentaci domu z roku 1944.²⁶

Děd Franz Tenek¹⁷ z čtvrtlánu čp. 81 předal stavení svému synovi Cyrilovi v roce 1871.¹⁸ Cyril Tenek¹⁹ odkázal dům čp. 81 svému synovi Sylvestrovi²⁰ a právě Sylvestrův²¹ mladší bratr švec Johann Tenek žil v roce 1910 v čp. 17.²² Dále je nutné uvést, že nejstarší z bratrů Tenekových Richard byl tesařem.²³ V době, kdy nejmladší bratr Johann přestavoval dům po Franzí Dohnalovi,²⁴ musely probíhat i opravy na dvorním traktu domu čp. 81 prostředního bratra Sylvestra. Nejstarší bratr jakožto tesař byl nejspíše přítomen na obou stavbách, a tak ve chvíli, kdy některé trámy (včetně signovaného trámu dnes z čp. 81) nebyly druhotně využity u bratra Johana na

¹⁷ Franz Tenek/Teniek (nar. 22. 2. 1819 v čp. 3 Křepice – zemř. ?). MZA Brno, fond E 67 Sběrka matrik, *Matrika 2827 N Křepice (1784–1840)*, s. 349.

¹⁸ SOKA Břeclav se sídlem v Mikulově, fond Archiv obce Strachotín, kniha č. 10, *Gruntovní kniha* [2. svazek], fol. 73, nezpracováno.

¹⁹ Cyril Tenek (nar. 1841 v čp. 3 Křepice – zemř. 21. 11. 1909 v čp. 81 Strachotín). MZA Brno, fond E 67 Sběrka matrik, *Matrika 2828 N Křepice (1841–1875)*, s. 4 a MZA Brno, fond E 82 Opisy matrik, *Opis 91 NOZ Strachotín (1901–1912)*, s. 115.

²⁰ SOKA Břeclav se sídlem v Mikulově, fond Okresní úřad Hustopeče, inv. č. 1329 Sčítací operáty [online], *Strachotín 1910*, čp. 81 [cit. 13. července 2020]. Dostupné na <https://www.mza.cz/scitacioperaty/digisada/detail/5429?image=226204010-000003-000205-001329-000863-01-BV0370-02290.jp2>

²¹ Sylvester Tenek (30. 10. 1879–?). MZA Brno, fond E 82 Opisy matrik, *Opis 52 NOZ Strachotín (1876–1900)*, fol. 40v.

²² Obuvník Johann Tenek (nar. 13. 6. 1882 v čp. 81 – zemř. ?). MZA Brno, fond E 82 Opisy matrik, *Opis 52 NOZ Strachotín (1876–1900)*, fol. 63r a SOKA Břeclav se sídlem v Mikulově, fond Okresní úřad Hustopeče, inv. č. 1329 Sčítací operáty [online], *Strachotín 1910*, čp. 17 [cit. 13. července 2020]. Dostupné na <https://www.mza.cz/scitacioperaty/digisada/detail/5429?image=226204010-000003-000205-001329-000863-01-BV0370-00820.jp2>

²³ Tesař Richard Tenek (nar. 2. 2. 1877 v čp. 81 – zemř. ?). MZA Brno, fond E 82 Opisy matrik, *Opis 52 NOZ Strachotín (1876–1900)*, fol. 15r.

²⁴ Obuvník Franz Dohnal (nar. 31. 3. 1822 v čp. 2 Holasice – zemř. ?). MZA Brno, fond E 67 Sběrka matrik, *Matrika 1667 N Rajhrad (1810–1825)*, fol. 44r.

²⁵ Jednak proto, že se jeho první dítě v roce 1909 narodilo v čp. 70 ve Strachotíně, a také proto, že ještě v roce 1906 se nacházel v Drasenhofenu, kde se oženil. MZA Brno, fond E 82 Opisy matrik, *Opis 91 NOZ Strachotín (1901–1912)*, s. 347 a Fara Drasenhofen, *Matrika sign. 02-08 O Drasenhofen – Steinebrunn (1899–1926)*, fol. 58v–59r.

²⁶ Fotografická dokumentace byla iniciována ve válečných letech Zemským muzeem v Brně. Úkolem tehdejších pracovníků bylo zdokumentovat především novokřtěnecké lokality. V souboru fotografií pořízených ke Strachotínu se nalézají snímky z dnešní Pouzdřanské a Šakvické ulice, neboť právě zde měli sídlit novokřtění. KALINOVÁ, Alena: Nové poznatky o výzkumu novokřtěnecké keramiky v letech 1940–1945 v Moravském zemském muzeu, *Folia ethnographica*, roč. 49 (2015), č. 2, s. 102–103 a 114–115. Dům čp. 17 mohl být vybrán proto, že patřil v minulosti rodině Hutterových, před rokem 1821 jej vlastnil Joseph Hutter. SOKA Břeclav se sídlem v Mikulově, fond Archiv obce Strachotín, kniha č. 9, *Gruntovní kniha* [1. svazek], fol. 82r, nezpracováno. Jméno Hutter je totiž spojováno s novokřtění. Žena na fotografii může být nejspíše příbuzná Tenekových. Tato rodina přišla do Strachotína v polovině 19. století z česky mluvícího vnitrozemí (Křepice), stejně tak předchází majitel Franz Dohnal (pocházel z Holasice). Z toho lze konstatovat, že dokumentace novokřtěnců nebyla vždy úspěšná.

Kresebná rekonstrukce možné podoby trámu při užití ve světnici v druhé polovině 19. století (kresba Jana Křiváňková)

Plaketa se nachází ve středu okapu směrem do ulice, na fotografii je také vidět vývěsní štít s nápisem Tenek Schuhmacher (švec).²⁷

Dům čp. 81 v roce 1854 vyhořel,²⁸ což mohla být jedna z příčin nedostatku vlastních trámů k sekundárnímu užití při přestavbě domu na počátku 20. století. Lze z toho dále usuzovat, že v místě světnice (obytné části) se už v druhé polovině 19. století nejspíše nacházely klenby, které jsou zde dochovány dodnes. Co se týká domu čp. 17,²⁹ neexistuje naopak žádný doklad, že by někdy v minulosti vyhořel, tudíž dřevěných konstrukcí k druhotnému použití nabízel i v prvních desetiletích 20. století dostatek, i když oproti čtvrtlánu čp. 81 šlo pouze o půlku aichtlu, čili o značně menší stavení.

Datovat přesnou dobu transferu bude možné až po detailnějším průzkumu celé usedlosti čp. 81. Například nad chlévní částí se dochoval tzv. nůžkový krov, ale jak bylo již výše uvedeno, jeho datace není bez dendrochronologie bezpečná.³⁰ Arkádové zápraží lze klasifikovat podle Václava Mencla³¹ jako pozdně empírové, ale i s přihlédnutím ke zpožděnému uplatnění se na venkovských stavbách jedná o stále velmi široké časové zařazení. Nejvíce nápomocna při určení doby transferu tedy zatím zůstává tepaná kovová plaketa z okapu z domu čp. 17. V budoucnu je v plánu nechat zmíněný nůžkový krov dendrochronologicky datovat, což by mohlo transfer signovaného trámu – této dřevěné stavební památky – ještě zpřesnit.

Díky dobrému stavu trámu lze usuzovat, že jeho výměna proběhla nejpозději ve dvacátých letech 20. století, zřejmě z důvodu přestaveb spojených s módními požadavky na komfortnější bydlení. Mnohem zajímavější je však umístění trámu u chléva, kde strana

²⁷ Fotoarchiv EÚ HM MZM, inv. č. FA 18278.

²⁸ RIESS, Anton: Der Markt Tracht in Vergangenheit und Gegenwart, Brno 1930, s. 216.

²⁹ RIESS, c. d., s. 212–217.

³⁰ Nejstarší trámy užitě v nůžkové konstrukci pocházejí dle dendrochronologického průzkumu z šedesátých let 19. století, naopak nejmladší jsou z doby prvního desetiletí 20. století. BLÁHA – DUNAJOVÁ, c. d., s. 195–197.

³¹ MENCL, Václav: Lidová architektura v Československu, Praha 1980, s. 77.

s řezbou byla uložena zřejmě záměrně jako strana pohledová, a řezba mohla – sice již jen jako reziduum – i zde dále uplatňovat svou ochrannou funkci.

Výzdoba na trámech v podobě růžic, svarg a christogramů se na stavbách a jiných hmotných památkách v hojně míře uplatňovala v dlouhé časové ose v celé (střední) Evropě.³² Například nové výzkumy z Litomyšle dokumentují užití takto zdobených trámů, kde se zvyk opatřování domu ochrannými symboly přenesl i na hospodářská stavení.³³ Výzkumy J. Petráka dokumentují užití růžic a dalších výzdob také jinde na stavbách.

Široké užívání zdobených trámů tedy připouští možnost, že trám u původního vlastníka čp. 17 nemusel být nutně umístěn přímo ve světnici. Kvůli současnému úplnému zabudování trámu do arkádového zápraží není totiž vidět jeho původní celkové opracování. Nelze proto ani vyloučit hypotézu, že se může jednat o hinšt od vinařského lisu, přestože je tato varianta méně pravděpodobná, protože Franz Dohnal lisovnu se sklepem ve sklepní ulici nevlastnil.³⁴ Vlastní vinařský lis však mohl mít v domě. Mohlo se ovšem také jednat o trám původně umístěný v chlěvním traktu, jak právě ukazují výzkumy z Litomyšlska. Výše uvedené hypotézy zůstávají zatím otevřeny, neboť dosud nebyly v této lokalitě nalezeny žádné další památky, které by mohly sloužit pro srovnání a napovědět více, není znám jiný signovaný trám ze světnice (či jinde na stavbě) ani se nedochoval žádný vinařský lis ze Strachotína.

Příspěvek je výstupem projektu „Sociální funkce kolektivní a individuální paměti“ řešeného v rámci programu Specifického výzkumu Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.

Jana Křivánková

Secondary Use of a Signed Beam in the Village of Strachotín Dating back to 1859

The signing on a beam in the form of the monogram F D was clarified with the help of archival sources. The study described several possible scenarios to whom these initials could belong. Gradually, the possible owners of the names corresponding to the initials were outlined in the following order: the owner of the property No. 81, a carpenter or contractor, the owner of another property in the village. Since the archival search revealed that it was a monogram belonged a person living in a house other than the one in which the beam is located today, the study also clarifies its original location. At the end of the article the use of the beam in another structure is justified based on these circumstances, ie the reason for its secondary use in No. 81.

³² Například Helmut Schöbitz zdokumentoval signovaný trám s nápisem v kartuši 1824 MP, den 22 Mey a pěti růžicemi vyřezávanými na podhledové straně trámu ve světnici v čp. 8 ve Wolfrau v Burgenlandu (Rakousku). SCHÖBITZ, Helmut: Das Haus, in: Wolfau. Bericht über die Feldforschung 1965/66. Durchgeführt mit Studenten des Institutes für Volkskunde an der Universität Wien unter der Leitung von Károly Gaál. (ed. Károly Gaál), Eisenstadt 1969, s. 127 a 132.

³³ Autorka vznáší hypotézu, že místo uložení signovaného trámu v kolně v čp. 262 v Dolním Újezdě je původní. KUTOVÁ, c. d., s. 287.

³⁴ V knize z fondu stabilního katastru je sice tužkou zapsáno vlastnictví Franze Dohnala u stejného sklepa, který vlastnil dříve Joseph Hutter, nicméně evidence sklepů jako majetku se nevázala k obytným domům. Vlastnictví Franze Dohnala není zaznamenáno v jiných pramenech reflektujících vlastnickou strukturu lisoven a sklepů. Například již v roce 1850 sklep po Josephu Hutterovi vlastnili manželé Goldovi, proto tužkou napsaná poznámka v knize stabilního katastru byla odvozena z vlastnictví domu, nebude však pravdivá. MZA Brno, fond D 10 Stabilní katastr, sign. 2683, kart. 3418, kniha 17, *Triplicat Bauparzellen-Protocoll der Gemeinde Tracht 1825*, parcela č. 187 a SOKA Břeclav se sídlem v Mikulově, fond Archiv obce Strachotín, kniha č. 11, *Gruntovní kniha* [3. svazek], fol. 32r–33r, nezpracováno.